

Sanatçı Göstergesi Olarak Ekslibris

Yrd. Doç. Zülfikar Sayın
Hacettepe Üniv., Güzel Sanatlar Fak.,
Grafik Bölümü Öğretim Üyesi ve
İstanbul Ekslibris Derneği Üyesi
zulfikar.sayin@gmail.com

Makalenin tamamı
30 Haziran 2017'de kabul edildi

Özet

“Ekslibris”in sanatçı göstergesi yönüyle araştırılarak irdelendiği bu makalede;

- 1) Kitaplarına ve sanata değer veren kimi insanların, önemsedikleri kitaplarının kapaklarına ekledikleri ekslibrisler; gelişim sürecinden de hareketle çeşitli boyutlarıyla tanımlanarak açıklanmaya çalışılmaktadır.
- 2) Eklendiği kitabın kapağından daha büyük olmayan bu sanatsal yapıtların (ekslibrislerin); onları tasarlayan kişiler ile adına tasarlandıkları kişilerin birer göstergesi olarak önemleri ve anlamları üzerinde durulmaktadır.
- 3) Ekslibrislerin, hem onları tasarlayan sanatçıların hem de adına tasarlandıkları kişilerin göstergeleri olduğu savımdan hareketle, çeşitli ekslibris örnekleri; onları tasarlayan sanatçı ile adına tasarlandıkları sanatçının göstergesi olarak ele alınarak; olası anlamlarına yönelik göstergebilimsel irdelemeler yapılmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Ekslibris, Göstergebilim, Gösterge, Sanat, Sanatçı, Grafik Tasarım, Görsel İletişim Tasarımı

Giriş

Grafik tasarımın önemli uygulama ulamlarından (kategori) biri de, *'adına tasarlandığı kişi'ye ait olduğunun imlenmesi için*, genellikle sahibi tarafından önemsenen kitabın ön kapağının arkasına yapıştırma yöntemiyle eklenen ekslibrislerdir. Bu özelliğiyle ekslibrisler, *ön kapağının arkasına eklendikleri kitabın* kime ait olduğunu belirtirler.

Bu küçük boyutlu sanatsal yapıtlar, özellikle kitaplarına değer veren insanların kütüphanelerindeki *özellikli kitaplarının* kendilerine özel, dolayısıyla da değerli olduğunu imlemek amacıyla genellikle kitapların ön kapaklarının arkasına yapıştırılmak üzere tasarlandığına göre, boyutlarının kitap kapaklarında kendilerine yer bulabilecek büyüklükte olması gerekir. Ekleneceği kitabın kapağından taşmayacak ölçülerde çoğaltılan bu sanatsal ürünler yaşamakta olan kişiler adına tasarlanırlar. Artık hayatta olmayanlar için ekslibris tasarlanmaz; çünkü, kapağına ekslibris ekleyebilecekleri kitaplardan oluşan kendilerine özel kütüphaneleri yoktur. Ekslibrisler yaşamaktaki bireyler adına tasarlanırlar da, hayatta olmayan insanlar, değerler ve / veya izlekler ekslibris tasarımına konu olabilmektedir.

Kişiyi özel olarak tasarlanan biricik (özgün, tek) ekslibrisler, çeşitli baskı yöntemleriyle çoğaltılıp, her bir kopyası, *adına ekslibris yapılan kişinin* farklı kitaplarına ayrı ayrı eklenerek, yönelik oldukları güzelduyusal (estetik) yaşama karışırlar. Ancak, -zamanla- yalnızca bir kitaba özgü ekslibrislerin tasarlanarak, kapağın matbaada basımı aşamasında ya da daha sonra sadece o kitabın kapağının arkasına çeşitli baskı teknolojileriyle uygulanacağı örneklerle karşılaşmak da olasıdır. Hatta, yapılan çalışmalardan da görüldüğü üzere, uygulamabilim (teknoloji) alanındaki gelişmeler o kadar hızlı yaşanmaktadır ki, kitabın iç kapağına yapıştırılan geleneksel ekslibris uygulamalarının, yerini -yüksek oranda- sanal ortamlardaki elektronik kitaplara eklenmiş canlandırma / hareketli örneklere bırakacağı da söz konusu olabilecektir.

Ekslibrisler, ana ilkeleri gereği kitap kapaklarının arkasına eklenmek amacıyla sipariş üzerine tasarlanan yapıtlar olsa da, yeterince talep edilmeyen toplumlarda, *ekslibris sanatçıları*, bu sanatsal göstergelerin yaşamını sürdürmesi ve yaratılarını bu dille ortaya koyma gereksinimi içinde olmaları nedeniyle, çoğu kez sadece diğer ekslibris sanatçılarıyla takas etmek, kendi biriktirilerine (koleksiyonlarına) eklemek ve sergilemek amacıyla da değer verdikleri kişilerin adına ekslibris tasarlamaktadır. Biricik yapıttan çoğaltılarak, her biri sanatçısının özgün el yazısıyla adlandırılan ve imzalanan; kimi sanatçılar tarafından ise kendilerine özel kaşeleriyle mühürlenmiş ekslibrisler, küçük boyutlu olmaları nedeniyle değiş-tokuşa en

uygun sanat öğeleri olduklarından, -özellikle ekslibris sanatçıları arasında el değiştiren- hızla önemli biriktirilerin parçası olabilmektedir.

Tanım

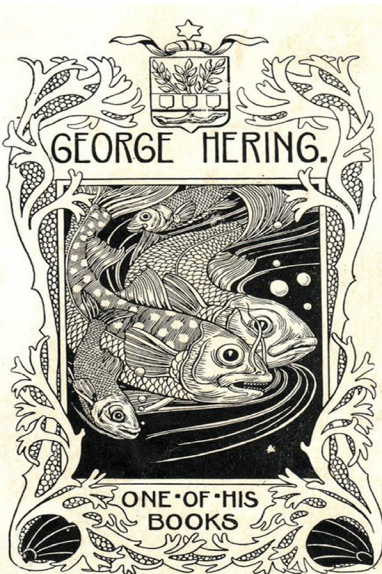
Latince bir sözcük olup, Türkçe karşılığı “...nın kütüphanesinden” (Pektaş, 2003), “...nın kitaplığından” (Pektaş, 2014) olarak anlamlandırılmaya çalışılan Ekslibris göstergesi ile ilgili olarak, diğer kavram ve terimlerde de olduğu gibi, çok çeşitli tanımlar yapılmıştır. Sözgelimi, Türkiye’de ekslibrisin yerleşmesi için çok önemli ve de değerli sorumluluklar üstlenen, bu bağlamda uluslararası tanınımlığa ve başarılarla sahip grafik / görsel iletişim tasarımcısı, ekslibris sanatçısı, akademisyen Hasip Pektaş, *ekslibrisi*, “... kitapların iç kapağına yapıştırılan, üzerinde sahibinin isminin yer aldığı küçük boyutlu baskıresimlerdir.” (Pektaş, 2015, s. 78) olarak tanımladığı gibi; “kitapseverlerin kitaplarının iç kapağına yapıştırdıkları, üzerinde isimlerinin ve değişik konularda resimlerin yer aldığı küçük boyutlu baskıresimlerdir” (Pektaş, 2003, s. 11) olarak da açıklamıştır.

Yine Pektaş’a göre (2015, s. 81), “ekslibrisler, yaşayan kişi ya da kurumlar için siparişle yapılır, onların özelliklerini yansıtır. Ekslibris, gravür, ağaç, linolyum, litografi, serigrafi, ofset, fotoğraf teknikleri ile çoğaltılıp, bilgisayar destekli tasarlanabilir. Ekslibris herkesin sahip olup, dokunabileceği, taşıyabileceği ve paylaşabileceği bir sanat eseridir”.

Ekslibris üzerine araştırmaları ve bu bağlamda uygulamaları da olan akademisyen / görsel iletişim tasarımcısı Banu İnanc Uyan Dur’a göre “Ekslibris bir kişi veya kuruma yönelik yapılmakla birlikte ... kitabın mülkiyet işareti olarak, kitap sahibini tanıtan bir sanat yapıtıdır. Bu nedenle kimin adına yapılıyorsa onun özelliklerini yansıtacak bir çalışma ortaya koyulmaya çalışılmaktadır.” (İnanc Uyan Dur, 2016, s. 123).

İstanbul Ekslibris Derneği web sayfasında (<http://www.aed.org.tr/tr/>); kitapların iç kapağına yapıştırılan bir *mülkiyet* işareti olarak imlenen *ekslibris*; kitap sahibinin ilgisi ve beğenisi doğrultusunda yapılan -yazarı adına değil; kütüphanesinde kitapları olan kişi ya da kurum adına- ödünç verilen kitapların geri getirilmesi konusunda uyarıcı, “hırsızlığa” karşı bir önlem alma belgesi, hatta kitabın tapusu olarak da tanımlanmaktadır.

Ekslibrislerde, genellikle tasarımdaki görsel verilerle uyumlu bir şekilde ya da tasarımcının özgün yaklaşımlarıyla; adına tasarım yapılan kişinin isminin önüne ya da sonuna veya tasarımdaki başka bir yere “ekslibris / exlibris” sözcüğü yazılırken, bu bağlamda kural dışı (istisnai) uygulamalarla karşılaşmak da olasıdır. Söz gelimi George Hering adına tasarlanmış olan

Görsel 1: George Hering adına tasarlanmış ve “ekslibris / exlibris” sözcüğü yerine “onun kitaplarından biri / one of his books” yazılı olan ekslibris tasarımından bir görüntü.

yapıt (Görsel 1); “ekslibris / exlibris” sözcüğü yerine, üzerindeki “onun kitaplarından biri / one of his books” tipografik göstergesi ile bu örneklerden biridir.

Kitaba yapıştırılan etiketler olarak da değerlendirilebilecek bu izlekli (temalı) tasarımlar, dünyada yaygın olarak “Exlibris” sözcüğüyle imlenirken; İngilizce karşılığı “bookplate” olarak geçmektedir.

Türkçe anlatılarda çoğunlukla “Ekslibris” olarak geçmekte olan bu sanatsal yapıtların *yüksek estetik kaygıların öne çıktığı* özgün yapıtlar olarak tasarlanması; kitap okurlarının sanatsal niteliği yüksek yapıtlarla karşılaşması, dolayısıyla da sanata, sanat galerilerine özendirilmesi açısından oldukça önemlidir.

Yukarıda yapılan tanımlardan da kolaylıkla anlaşılacağı gibi, kuramsal ya da kılışsal olarak konu ile ilgili bir çaba içinde olan herkes “Matbanın icadı ve kitapların çoğaltılabilmesiyle bir aidiyet ihtiyacı olarak ortaya çıkan ekslibris”e (Öz Pektaş, 2017), kendilerine özgü tümcelerle farklı farklı değinse de, Ekslibris ile ilgili yapılmış olan tanımların hepsi özde şu ana izlekte bulunmaktadır: ***Ekslibris, eklendiği kitabın kime ait olduğunu söyleyen küçük boyutlu sanatsal yapıttır.***

Ekslibrisler, *eklendiği kitabın kime ait olduğunu* imleyen göstergeler olduğuna göre, kısaca gösterge kavramına da değinmekte yarar vardır: Gösterge, *anlamlı birimdir*. Çeşitli kaynaklarda (Berger, 2016; Başkan, 1988; Rifat, 2000; Sayın, 2001) yapılan tanımlamalar ve açıklamalardan hareketle özetlemek gerekirse; kendi dışında bir şeyi anlatan her öge bir *göstergedir*. Göstergebilim üzerine olan araştırmaları, kitapları, çevirileri ile bilinen Mehmet Rifat’a göre, yansıttığı içeriğin yerini alabilecek nitelikte olan “... olgular, nesnelere, biçimler”in her biri (Rifat, 2000, s.129) anlam yüklü ögeler olduklarından, gösterge olarak tanımlanmaktadır.

Göstergeleri kendi içinde ve başka göstergeler ile olan ilişkileri yönünden inceleyen bilim ise Göstergebilim (Semiology) dir (Guiraud, 2016). Göstergelerin anlamları, ancak, göstergebilimsel yaklaşımlarla irdelenebilir ve belirlenebilir. Göstergebilimsel irdemelerde başvuru olan yaklaşımlar da (Parsa ve Parsa, 2012) anlambilimsel (semantik), imgedizimsel (sentaktik) ile işlev ve yarar yönünden irdeleyici pragmatik yaklaşımlardır. Anlambilimsel yaklaşımla, göstergenin ne anlama ya da anlamlara gelip gelmediği; imgedizimsel yaklaşımla, göstergeyi oluşturan ögelerin birbirleriyle olan dizimsel ilişkileri bağlamında kompozisyonun nitelikleri ve etkileri; pragmatik yaklaşımla ise, göstergelerin işlevini ne ölçüde yerine getirdiği, amaçlanan faydayı ne derece sağladığı irdelenebilir (Sayın, 2007, s. 1018).

Önem

Ekslibrisler, çoğunlukla kitap ön kapaklarının hemen arkasına eklenen tasarımlar olmaları nedeniyle, özellikle kitapseverlerin sanatla karşılaşması ve tanışması açısından çok önemli işlevlere sahiptir. Yapılan tanımlar ve açıklamalardan da görülmektedir ki, ekli oldukları kitapların kime ait olduğunu imleyen ekslibrisler;

- Kapağında yer aldıkları 'kitap'ın, sahibi için çok özel olduğunu,
- Söz konusu 'kitap sahibi'nin, sanata / tasarıma değer ve önem verdiğini,
- Kapağında ekslibris bulunan kitabı bulan ya da elinde bulunduran kişinin onu sahibine ulaştırması gerektiğini,
- Sanatta *boyutun* belirleyici bir *değer ölçütü* olmadığını; küçük boyutlu yapıtların da çok değerli olabileceğini,
- Küçük boyutlu olmaları nedeniyle kolaylıkla biriktirilebileceğini ve takas edilebileceğini,
- Sanatsal paylaşım açısından rahatlıkla yaygınlaşabilen özelliklere sahip olduğunu,
- Üzerinde yer aldıkları 'kitap'ın tapusu, etiketi olarak da işlev gördüğünü,
- Okurların, kitapseverlerin sanatla karşılaşması açısından çok önemli işlevlere sahip olduğunu; böylece sanata ilginin artmasına katkıda bulunabileceğini,
- Onu tasarlayan kişi hakkında bilgiler veren çeşitli göstergeler taşıdığı için tasarımcısının çok önemli bir göstergesi olduğunu,
- Onu yaptıran ve kitaplarına ekleyen kişi hakkında bilgiler veren çeşitli belirtgeler taşıdığı için adına yapıldığı kişinin de çok önemli bir göstergesi olduğunu imleyen ve sağlayan sanatsal göstergeler olarak oldukça nitelikli işlevlere sahip olduklarından, çağcıl yaşam için son derece önemli, dolayısıyla da gerekli olan değerli yapıtlardır.

Görsel 2: 1400 yıllarında III. Amenhophis kitaplığı için fayans üzerine yapılmış olan ekslibristen bir görüntü. (62 x 38 x 4,5 mm).

Kısaca Gelişim ve İrdelemeler

Çeşitli kaynaklara göre (Pektaş, 2003; 8_Keenan, 2003), şimdiye kadar karşılaşılan en eski ekslibris'in; MÖ 1400 yıllarına tarihlenen, Mısır kralı III. Amenhotep kitaplığı (bazı kaynaklarda III Amenhopsis olarak da geçmektedir) için, açık mavi bir fayans yüzeyine uygulanmış yapıt olduğu söylenmektedir (Görsel 2).

Henüz matbaa yokken, sadece elle yazılan çok az sayıdaki kitaptan bazılarının kapak içlerinde, kitap sahibine özel bazı göstergeler (armalar vb) eklendiği (Pektaş, 2014; Hanrath, 1977) söylenegilir. 1400'lü yıllara tarihlenen ilk ekslibrislerden birinin de, *kirpici* (İgler) takma adıyla bilinen Alman papaz Johannes Knabensberg için tasarlanmış; çayırdaki gezinirken çiçek ısırmakta olan bir kirpinin imlendiği (Görsel 3) (Hanrath, 1977) yapıt

Görsel 3: 1450'li yıllarda Hans Iglar için tasarlanan ekslibrisden bir görüntü, 140x190 mm.

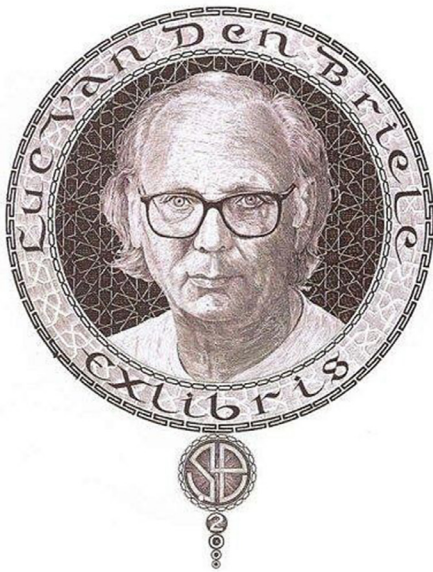
olduğu söylenmektedir. Bu tasarımda kirpi göstergesinin kullanılması ile, adına ekslibris yapılan kişinin takma adına göndermede bulunulurken, tasarımın üst tarafındaki boşluğa çizilen bir bant içerisinde yer alan “Hans Iglar, kirpi sizi öpebilir / Hans Iglar, das dich ein Igel kuss” tümcesi ile, kitabı ödünç alan kişiye -geri getirmesi ya da getirmemesi durumunda- ne ile karşılaşabileceğinin imlendiği bir iletide bulunmaktadır.

Bugüne kadar yapılmış yaklaşık üç milyonun üzerinde ekslibrisin, iki binden fazla da ekslibris biriktirisinin (koleksiyonun) olduğu öngörülmektedir (Pektaş, 2015, s. 81). Albrecht Dürer, Paul Klee, Pablo Picasso, Gustav Klimt gibi isimler, yaşadıkları dönemde ekslibris de tasarlamış sanatçılardan bazıları olup, Julian Dimitrov Jordanov, Yuri Nozdrin, Oleg Denisenko, Martin R. Baeyens, Hasip Pektaş gibi kimi isimler ise günümüz ekslibris sanatçılarından bazıları olarak sıralanabilir.

Başlangıcından günümüze kadar tasarlanmış ekslibris örnekleri incelendiğinde, biçem (tarz, üslup) ve tasarımcı adı / mührü gibi tasarımcı hakkında fikirler veren ama adına yapıldığı kişi ile ilgili adı dışında belirgin herhangi bir ileti algılanamayan örnekler olduğu gibi; adına yapıldığı kişi hakkında rahatlıkla algılanabilecek içerikler imleyen göstergelerden oluşan çok sayıda örneklerle karşılaşmak da olasıdır. Hatta, ekslibris tasarımcılarının, adına ekslibris tasarladıkları kişileri tasarımlarında belirtme kaygısı o kadar artmaya başladı ki, özellikle son yıllarda, adına ekslibris yapılan kişinin portresinin tasarıma egemen kılındığı örneklerle karşılaşmak da söz konusu olmaya başlamıştır (Görsel 4).

Şükrü Ertürk tarafından, hassas işçilik ve *nesnel gerçekçi* bir yaklaşımla Luc Van Den Briele adına 2000 yılında tasarlanan ekslibrisde (Görsel 4), ilk görüşte dairelerden oluşturulmuş bir düzen içinde, bize bakan bir insan portresi sözkonusudur. İncelendiğinde, bu portrenin kitaplık sahibi Luc Van Den Briele’i imleyen bir imge olduğu açıkça görülebilmekte ise de dairelerin neyi imlediği ilk bakışta pek algılanmamaktadır. Tasarımın yapıldığı tarih olan 2000 yılı da dikkate alınarak (ki, kendisiyle yapılan görüşmede, Şükrü Ertürk tarafından o süreçte gezegenlerin sıralı bir diziliş içinde olduğu söylenmiştir) özenle incelendiğinde; dairelerin dünyayı ve gezegenleri imleyen birer gösterge olduğu, bu bağlamda tasarımcının, adına ekslibris tasarladığı kişiyi bir ‘evrendaş’ olarak gördüğü ve göstermek istediği anlamları çıkarılabilir. Aynı zamanda, bağlama çalıp türküler söylemeyi de seven tasarımcının; Aşık Daimi’nin “Kainatın aynasıyım madem ki ben bir insanım” sözlerinden de esinlendiği, söz konusu tasarımın ayna biçeminde bir biçime sahip olmasından sezilebilmektedir. Tasarımın başat göstergesi olan *portreyi* çevreleyen dairesel alanın dokusunun ise, Selçuklu yıldızlamaları olarak değerlendirilebilecek göstergeler içerdiği ayrıca söylenebilir.

Adına ekslibris tasarlanan sanatçıyı imlemek amacıyla çeşitli belirtgelerden oluşturulan binlerce ekslibris örneği söz konusu iken, ekslibris tasarımcısı Hasip Pektaş Tarafından; Türkiye’de klasik müziğin yerleşmesine değerli katkıları olan, uluslararası tanınmışlığa ve başarılarla sahip müzisyen, orkestra şefi, akademisyen, devlet sanatçısı Hikmet Şimşek için tasarlanan ekslibris (Görsel 5), bu bağlamda ayrıntılı bir şekilde irdelenmeye değer göstergelerden biridir. *Sanatçı Göstergesi Olarak Ekslibris* izleğinde yaklaşılacak olursa, söz konusu tasarımda “sanatçı” göstergesi iki ayrı başlık altında ele alınarak irdelenmelidir: a) Ekslibrisi tasarlayan sanatçı / ekslibris sanatçısı; b) Adına ekslibris tasarlanan sanatçı / kitaplık sahibi sanatçı.

Görsel 4: Banknot tasarımcısı olarak da bilinen Şükrü Ertürk tarafından, 2000 yılında ekslibris kuramcısı ve biriktiricisi Luc Van Den Briele için tasarlanan ekslibrisden bir görüntü, 100x80mm.

Ekslibrisi tasarlayan sanatçı

Ekslibris sanatçısı; yaşamaktaki bireyler için kitaplarına ekleyecekleri ekslibrisler tasarlayan grafik sanatçısı, görsel iletişim tasarımcısı, ressam vd yoğrumsal (plastik) sanatlar alanında özgünlüğü kanıtlanmış kişidir. Ekslibris sanatçıları, ekslibris tasarlama sürecinde, adına ekslibris tasarlayacağı kişiyi imleyen göstergeler geliştirirken bu imgeleri kendine özgü bir görselleştirme anlayışı ve gerekli tipografik öğelerle düzenleme / bütünleştirme çabası içinde olur. Sanatçılığın temel ilkesi; kendini kanıtlamış yeni, özgün bir anlatım biçimine sahip olmayı gerektirdiğinden, ekslibris tasarlayan bir kimseye ekslibris sanatçısı demenin temel koşulu da özgün ekslibrisler ortaya koyması ve bu anlamda bir sürekliliğinin olmasıdır. Bu bağlamda, nasıl ki her resim yapan resim sanatçısı değilse, ekslibris tasarlayan herkesin de ekslibris sanatçısı olmadığını belirtmekte yarar vardır.

Adına ekslibris tasarlanan sanatçı

Ekslibris sanatçısı tarafından adına ekslibris tasarlanan sanatçılar, sanatsal uğraşları çerçevesinde *sanatçı* nitelikleriyle öne çıkmış kimselerdir. Bunlar resim, heykel, grafik, seramik vb gibi yoğrumsal alanlardan olabileceği gibi, şiir, öykü, roman vd yazın (edebiyat) alanlarından da olabilir. Sinema, tiyatro, müzik, kısaca tüm sanat alanları bu bağlamda değerlendirilmelidir. Yine bu bağlamda bilinmesi gerekenler, *sanatçı* olarak nitelendirilebilecek kişilerin; sanatsal niteliği / dehası kabul görmüş ve özgün yapıtlar ortaya koyan bireyler olması gerektiğidir. Ekslibris, elbette kitapları olan ve bu kitaplarına “mülkiyet” göstergesi estetik etiketler eklemek isteyen herkes için yapılabilir ama bu araştırmanın ana konusu “sanatçı göstergesi olarak ekslibris” izleğinde belirlendiğinden, ayrıntılı irdeleme için *adına ekslibris çalışılan sanatçılar* seçilmiştir.

Ekslibrisler, *sanatçının göstergesi* olarak, yukarıda açıklanan iki açıdan yaklaşılarak irdelendiğinde; onları tasarlayan sanatçılar hakkında çeşitli anlamlar taşıyan göstergeler olduğu kadar, adına tasarlanan sanatçılar hakkında çeşitli anlamlar taşıyan göstergeler olarak da ele alınabilecek anlam yüklü göstergeler olarak karşımıza çıkmaktadırlar.

Tasarlayan sanatçının göstergesi olarak ekslibrisler, sanatçının diğer yapıtlarıyla taşıdığı biçem (tarz) benzerlikleri ve farklılıkları yönünden, başka ekslibris sanatçıların yapıtlarıyla benzerlikleri ve farklılıkları yönünden, sanatçının sanat anlayışı / biçemi yönünden ve biricik yapıt olarak taşıdığı nitelikler yönünden irdelenebilir.

Adına tasarlanan sanatçının göstergesi olarak ise onun hangi özelliklerini imlediği yönünden irdelenebilir. Bu özellikler; adına ekslibris yapılan sanatçının adı, düşünceleri, inançları, beğenileri, eğilimleri, cinsiyeti, yaşam biçemi, ırkı, uğraşısı, başarıları vb olabilir.

Yukarıda yapılan açıklamalardan yola çıkılarak, irdelenecek ekslibrislerin kim tarafından tasarlandığı, kim için tasarlandığı, tasarım yılı, tekniği, boyutları, kaç tane basıldığı ve basılanlar arasında kaçınıcı sırada olduğu, bir kitaba ekli mi yoksa bir biriktiri ögesi mi olduğu, kitaba ekli ise kitap hakkında bilgi, bir biriktiri ögesi ise kimin hangi biriktirisinin parçası olduğu gibi bilgilerin öncelikle belirlenmesi gerekir. Yapılan bu belirlemelerden sonra ekslibrisi tasarlayan sanatçının ve *adına ekslibris tasarlanan sanatçının* göstergesi olarak yapıt irdelemesine geçilebilir.

Yukarıda verilen bilgilerden hareketle, Hasip Pektaş tarafından Hikmet Şimşek kitaplığı için tasarlanan ekslibris (Görsel 5) şu şekilde irdelenebilir:

Ekslibrisi tasarlayan sanatçı: Hasip Pektaş

Adına ekslibris tasarlanan sanatçı: Hikmet Şimşek

Ekslibrisin tasarlandığı tarih: 1997

Ekslibrisin tekniği: X3 / linolyum baskı

Ekslibrisin boyutları: 100x75 mm

Ekslibrisin kaç eşlem (kopya) çoğaltıldığı: 100 tane

İmzalananlar arasında kaçınıcı sırada olduğu: Bilinmese de olur.

Kitaba ekli mi / biriktiri ögesi mi: 51 tanesi adına tasarlandığı Hikmet

Şimşek'e verilmiş ve bunların çoğu kitaba ekli olup, diğerleri Danimarka'daki

Frederikshavn Müzesi'nde, Belçika'daki Sint-Niklaas Müzesi'nde,

Türkiye'deki İstanbul Ekslibris Müzesi'nde, tasarımcısında ve kimi ekslibris

biriktiricilerinde güzelduyusal yaşama katkı sağlamaya devam etmektedir.

Ekli olduğu kitap / kitaplar: Bilinmese de olur.

Hangi biriktirinin ögesi olduğu: Bilinmese de olur.

Hikmet Şimşek hakkında öz bilgi

Türkiye'de klasik müziğin yerleşmesine değerli katkıları olan, uluslararası tanınmışlığa ve başarılarla sahip müzisyen, orkestra şefi, akademisyen, devlet sanatçısı.

Hasip Pektaş hakkında öz bilgi

Türkiye'de ekslibrisin yerleşmesi için başat rol oynayan, uluslararası tanınmışlığa ve başarılarla sahip ekslibris sanatçısı, grafik tasarımcı / görsel iletişim tasarımcısı, akademisyen.

Değerlendirme

Grafik tasarım yapıtlarına ve/veya ürünlerine yönelik nitelikli göstergibilimsel değerlendirmeler yapılabilmesi için öncelikle irdeleme konusu tasarımlardaki göstergelerin belirlenmesi ve tanımlanması gerekir. Bu bağlamda Hasip Pektaş tarafından tasarlanan Hikmet Şimşek izlekli ekslibris ile ilgili nitelikli bir değerlendirme yapılabilmesi için en azından irdeleme konusu tasarımdaki temel göstergelerin belirlenmesi ve açıklanmasında yarar olacaktır.

İrdeleme için gerekli verilerden devinimle, Görüntü 5'de sunulan irdeleme konusu ekslibris tasarımının temel göstergeleri "Exlibris Hikmet Şimşek" yazısı, "HP" logosu, hem sağ hem sol kanadı açık bir pencere, açık pencerenin üst yarısını kaplayacak şekilde yatay çizgiler ve bu çizgilerin üzerine konurmuş kuş betimgeleri ile pencereye yönelmiş bir orkestra şefi belirtgesi olarak sıralanabilir.

Bu göstergelerin olası anlamları da şu şekilde açıklanabilir:

Görsel 5: Hasip Pektaş tarafından Hikmet Şimşek kitaplığı için tasarlanan ekslibrisden bir görüntü , X5, 100x75mm, 1997

“*Exlibris Hikmet Şimşek*” yazısı: Hikmet Şimşek adına tasarlanmış bir ekslibris anlamına geleceği gibi; kapağına bu ekslibris eklenmiş olan kitabın Hikmet Şimşek’in kitaplığından olduğu anlamına da gelir.

“*HP*” logosu: Hasip Pektaş adının ve soyadının ilk harflerinden oluşturulmuş olan bu gösterge, sözkonusu ekslibrisin Hasip Pektaş tarafından tasarlandığı anlamına gelir.

Tamamen açık pencere: İçeriden dış dünyaya; herkese ve her şeye yönelik bir kişiliği ve etkinliği imler.

Açık pencerenin üst yarısını kaplayan yatay çizgiler: Dört eşit aralık ve beş çizgiden oluşan bu göstergeler dizgesinin, dizek (porte) anlamında kullanıldığı söylenebilir.

Yatay çizgilerin üzerindeki kuş betimgeleri: Kargagilleri imleyen bu göstergeler orkestrayı oluşturan “korist”leri imler.

Orkestra şefi belirtgesi: “Korist”leri kargalardan oluşan bir orkestrayı yönetmekte olan şef (Hikmet Şimşek) olarak ele alınmıştır.

Yukarıdaki gösterge anlamlandırmalarından da hareketle Hasip Pektaş tarafından Hikmet Şimşek için tasarlanmış olan ekslibris; *adına tasarlanmış kişinin göstergesi* olarak, kısaca şu şekilde değerlendirilebilir:

Adeta konser salonunda orkestra yönetirken, etkinliği dinlemek üzere duydukları sese gelerek pencereye konmuş kargalara dönerek, onlarla da müzik yapan bir şefin imlendiği bu tasarımda; Müziğin, evrensel bir sanatsal etkinlik olarak, kapalı uzamlarla (mekanlarla) sınırlı olmayan nitelikli bir sanatsal etkinlik olduğu; dış dünyaya açılan pencere ile, Hikmet Şimşek’in her yerde etkinliklerde bulunmak üzere dünyaya açılan evrensel bir sanat insanı olduğu; iki tarafa açılmış pencere kanatları üzerinde iki yana açılmış kollar gibi dizilen “EXLIBRIS HİKMET ŞİMŞEK” yazısı ile ise, öncelikle ekslibrisin Hikmet Şimşek adına tasarlandığı imlenmekteyse de, adeta Mevlana’nın o değerli evrensel söylemi ile “...ne olursa ol; gel...” der gibi, istekli olduktan sonra kargalarla da güzelduyusal çalışmalar yapılabileceği ve / veya kargaların bile güzel olana yönelebileceği belirtilmeye çalışılmıştır.

Söz konusu ekslibrisi tasarlayan kişinin (Hasip Pektaş’ın) göstergesi olarak da; Tasarımcının, siyah-beyazın yalın niteliği ve etkisinden yararlanarak net göstergeler kullandığı bu tasarımı ile, yalın bir anlatım diline sahip (yani, az daha çoktur / less is more; savunucusu), sanatın evrenselliğine ve yaşamı güzelleştiriciliğine inanan, çağcıl yaşama, sanata ve sanatçıya değer veren nitelikli evrensel değerler savunucusu bir kişilik sahibi olduğu anlamında yorumlanabilir. Sanatçının bu tasarımı için, yalın anlatım dili kullanma bağlamında, temel ilkeler bakımından benzeri diğer yapıtlarıyla örtüşen özellikler taşımakta olup, sanatçıya özgü bir anlatım biçimine sahip olduğu söylenebilir.

Ekslibrisi sanatçının göstergesi olarak irdeleme yaklaşımını pekiştirmek amacıyla, özne ilişkiliği ve farklılığı da göz önünde bulundurularak, bir ekslibris örneğinin daha incelenerek konunun daha anlaşılır hale getirilmesinde yarar vardır.

Özne ilişkiliği açısından, yukarıda ele alındığı gibi, başka bir sanatçı adına ekslibris tasarlayan Hasip Pektaş; bu kez adına ekslibris tasarlanan sanatçı olarak ele alınabilir. Hasip Pektaş; ekslibris tasarımcısı, ekslibrisi sevdirmeye ve yaygınlaştırma konusundaki çok önemli çabaları ve İstanbul Ekslibris Derneği'nin başkanı da olması nedeniyle adı öne çıkan biri olarak, Türkiye'de adına en çok ekslibris tasarlanan kişilerin başında gelir.

Yukarıda açıklanmaya çalışılan izlekte, Hasip Pektaş için tasarlanan onca ekslibris arasında, Sofya'da düzenlenen BIWC 2014 Tasarım kategorisinde altın madalya ve Saint Petersburg Birinci Uluslararası Ex Libris Yarışmasında birincilik ödülü alan İrem Çamlıca tarafından tasarlanan ekslibrisi (Görüntü 6) ele almakta yarar vardır.

Ekslibrisi tasarlayan sanatçı: İrem Çamlıca

Adına ekslibris tasarlanan sanatçı: Hasip Pektaş

Ekslibrisin tasarlandığı tarih: 2012

Ekslibrisin tekniği: CGD

Ekslibrisin boyutları: 95x73 mm

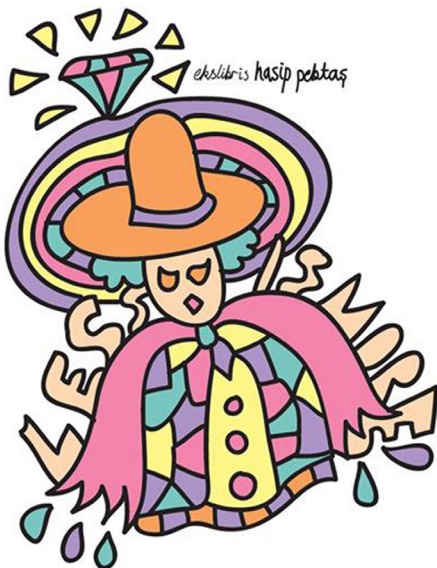
Ekslibrisin kaç eşlem (kopya) çoğaltıldığı: 20 tane

İmzalananlar arasında kaçınıcı sırada olduğu: Bilinmese de olur.

Kitaba ekli mi / biriktiri ögesi mi: Bilinmese de olur

Ekli olduğu kitap / kitaplar: Bilinmese de olur.

Hangi biriktirinin ögesi olduğu: Bilinmese de olur.

Görsel 6: İrem Çamlıca tarafından Hasip Pektaş kitaplığı için tasarlanan ekslibrisden bir görüntü , CGD, 95x73mm, 2012

Hasip Pektaş hakkında öz bilgi

Türkiye'de ekslibrisin yerleşmesi için başat rol oynayan, uluslararası tanınmışlığa ve başarılarla sahip ekslibris sanatçısı, grafik tasarımcı / görsel iletişim tasarımcısı, akademisyen.

İrem Çamlıca hakkında öz bilgi

Yaptığı tasarımlar, gerçekleştirdiği etkinlikler ve aldığı uluslararası ödüllerle genç yaşta dikkatleri üzerine çeken görsel iletişim tasarımcısı.

Değerlendirme

İrdeleme için gerekli verilerden hareketle, Görüntü 6'da sunulan irdeleme konusu ekslibris tasarımının temel göstergeleri "Exlibris Hasip Pektaş" ile "Less is more" yazıları, ışıldayan bir elmas belirtgesi, bir fötr şapka,

şapkadan taşan uzun ve dalgalı saçlar, bir fular, bir kravat, damlacıklar ve vitray biçimli geometrik biçimlere dayalı çok ögeli / çok renkli bir grafik anlatım biçimi olarak sıralanabilir.

Bu göstergelerin olası anlamları da şu şekilde açıklanabilir:

“Exlibris Hasip Pektaş” yazısı: Hasip Pektaş adına tasarlanmış bir ekslibris anlamına geleceği gibi; kapağına bu ekslibris eklenmiş olan kitabın Hasip Pektaş’ın kitaplığından olduğu anlamına da gelir.

“Less is more” yazısı: ‘Az daha çoktur’ anlamındadır.

Işıldayan Elmas: ‘Değer’ anlamında yorumlanabilir.

Fötr Şapka: “Tarz” göstergesi olarak yorumlanabilir.

Fular: “Tarz” göstergesi olarak yorumlanabilir.

Kravat: Tasarıma konu olan kişinin resmi bir işte çalıştığı ve / veya resmi giyindiği ya da kravat taktığı anlamında yorumlanabilir.

Uzun ve dalgalı saçlar: Hasip Pektaş’ın bir dönem sahip olduğu saç biçimini imler.

Damlacıklar: “Su”, “ter”, “enerjik olma hali” ve “hareketlilik” göstergeleri olarak değerlendirilebilir.

Vitray biçimindeki geometrik biçimlere dayalı çok ögeli / çok renkli anlatım biçimi; Ekslibrisi tasarlayan kişinin tasarım dilini ve belki de adına tasarım yapılan kişinin kişiliğini imleyen göstergeler olarak değerlendirilebilir.

Yukarıdaki gösterge anlamlandırmalarından da hareketle İrem Çamlıca tarafından Hasip Pektaş için tasarlanmış olan ekslibris; *adına tasarlanmış kişinin göstergesi* olarak, kısaca şu şekilde değerlendirilebilir:

Hasip Pektaş için tasarlanmış olan bu ekslibrisde; Fötr şapka ve fuların, Hasip Pektaş için vazgeçilmez derecede önemli giysiler (giyim tarzı) olduğu; kravat göstergesi ile, resmi bir işte çalıştığı ve/veya zaman zaman resmi giyindiği ya da kravat taktığı; arkadan uzattığı dalgalı saçlara ve enerjik bir yapıya sahip olan sözkonusu kişinin oldukça hareketli ve renkli bir karaktere sahip olduğu; “Less is more / Az daha çoktur” yazılı gösterge ile, anlatımda yalınlığı, az gösterge ile çok şey anlatmanın oldukça önemli olduğunu savunan bir düşüncede olduğu; ışıldayan elmas göstergesi ile de çok değerli biri olduğu (hatta, ekslibrisin tasarımcısı İrem Çamlıca, bu konuda “... portresinin üstünde bulunan elmas, sayısız öğrencisi için taşıdığı değeri sembolize eder.” demiştir) vurgulanmaya çalışılmıştır.

Söz konusu ekslibris, onu tasarlayan kişinin göstergesi olarak değerlendirildiğinde ise; İrem Çamlıca’nın, vitray biçimindeki geometrik biçimlere dayalı çok ögeli / çok renkli anlatım biçimi ile, tasarımlarında, genellikle sentezci bir çözümlene anlayışıyla konuları ele alan ve çok renkli, çok sesli dillendirme gizilgücüne (potansiyeline) sahip olup, bu bağlamda,

izleyici dikkatine odak yaratmaya eğilimli ama oval kıvrımlar ve bükmelerle oluşturduğu biçimleri ile de, olabildiğince alçakgönüllü (mütevazı) bir öznelliğe sahip olduğu söylenebilir.

Sonuç ve Öneriler

Yapılan açıklamalar ve irdelemelerden de anlaşıldığı üzere, ekslibrisler hem onları tasarlayanların hem de adına tasarlandıkları kişilerin nitelikli birer göstergesi olarak görüldüklerinde; insanların (özellikle kitapseverlerin) sanatla, sanat yapıtlarıyla hiç beklemedikleri anlarda karşılaşabilecekleri en önemli sanatsal göstergelerdendir.

Kitaplarına ekslibris ekleyenler, okumayı, yazmayı, kitap sahibi olmayı, sanatı, dolayısıyla da insanları / yaşamı seven kimselerdir; Böylesi niteliklere sahip öznel kimselerin başkalarına kötülüğü zaten olmayacağı gibi, okuyarak ve okutarak edinilen bilgiler üzerine nitelikli söyleşi ortamları yaratılmasına neden olarak, alınan emanetin getirilmesinin önemi bağlamında farkındalıklar yaratarak ve ekslibris ekledikleri kitapları sayesinde, sanatın diliyle karşılaşma ortamı bulan insanların sayısının artmasına neden olarak empati düzeyi yüksek, çağcıl insanların artmasına katkıda bulunurlar.

153 —

Kitaplarına ekslibris ekleyen insanlar, yukarıda sıralanmaya çalışılan yararlar dışında çok önemli bir toplumsal faydaya daha neden olurlar ki, bu da ekslibris sanatçılarına ekslibrisler yaptırarak, daha çok kitabın sanatsal yapıt taşıyan ve bu bağlamda insanların daha çok sanatla karşılaşmasını sağlayan ekslibris tasarımcılarını özendirmeektir.

Ekslibrisler, yapanın da, adına yapılanın da güzelduyusal (estetik) göstergeleridir. Dolayısıyla, ekslibris tasarlama gizilgücüne sahip olanların da, sipariş beklemeden; kitaba ve sanata değer veren bilim, sanat, kültür insanlarına, nitelikli değerlerle tanışmayı hak eden kitaplık sahibi herkese ekslibrisler tasarlayıp söz konusu kimselere sunarak, gerektiğinde armağan ederek, değiş-tokuş yoluyla biriktirilerek katkıda bulunarak, bu bağlamda sergiler açarak, ekslibris tasarlamayı bir yaşam biçimi olarak sürdürülebilir kılması, güzelduyusal yaşama katkı açısından son derece önemlidir.

Kaynaklar

- Başkan, Özcan. (1988). Bildirişim; İnsan Dili ve Ötesi. İstanbul; Altın Kitaplar yayınevi
- Berger, John. (2017). Görme Biçimleri (Y. Salman, Çev.). İstanbul: Metis Yayıncılık. 24. Baskı
- Guiraud, Pierre. (2016). Göstergebilim. (M.Yalçın, Çev.). Ankara; İmge Kitabevi Yayınları, 3. Baskı

- Hanrath, J. J. (1977). EXLIBRIS WERELD. , Amsterdam, Driemaandelijks tijdschrift van de Exlibriskring der W.B.-Vereniging. Twintigste jaargang - nr. 4- Winter.
- İnanç Uyan Dur, Banu. (2016). Metaphor and Exlibris, Ex-librist, International Journal of Ex-libris / Vol.3 / Part 5 (Ex-librist, Uluslararası Ekslibris Dergisi / Cilt 3 / Bölüm 5),
Erişim: 09.11.2017 <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/213347>
İstanbul Ekslibris Derneği Web Sayfası. Erişim: 26.10.2017, <http://www.aed.org.tr/tr/>
- Keenan, J. P. (2003). The Art of the Bookplate. New York: Barnes&Noble Books.
- Öz Pektaş, Hatice. (2017). Süper Ekslibris. Ex-librist, International Journal of Ex-libris / Vol. 3 / Part 6 (Ex-librist, Uluslararası Ekslibris Dergisi / Cilt 3 / Bölüm 6). Erişim: 16.11.2017, http://exlibrist.net/index.php/exlibrist/article/view/41/pdf_24
- Parsa, S ve Parsa, A.F. (2012). Göstergebilim Çözümlemeleri. İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi
- Pektaş, Hasip. (2003). Exlibris. Ankara: Ankara Exlibris Derneği Yayınları, 2. Baskı
- Pektaş, Hasip. (2014). Ekslibris. İstanbul: İstanbul Ekslibris Derneği Yayınları, 3. Baskı
- Pektaş, Hasip. (2015). Bir Üniversite Müzesi: İstanbul Ekslibris Müzesi, Ex-librist, International Journal of Ex-libris / Vol.2 / Part 4 (Ex-librist, Uluslararası Ekslibris Dergisi / Cilt 2 / Bölüm 4), Erişim: 18.11.2017 , http://exlibrist.net/index.php/exlibrist/article/view/30/pdf_18
- Rifat, Mehmet. (2017). 20. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergebilim Kuramları I; Tarihçe ve Eleştirel Düşünceler. Ankara: Yapı Kredi Yayınları. 6. Baskı
- Sayın, Zülfükar. (2001). Göstergelerin Göstergebilimsel (Semiotik) Açıdan Değerlendirilmesi: “Ankara Büyükşehir Belediyesi’nin “Ankara” Amblemine Bir Yaklaşım”, Sanat Yazıları 8, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Yayınları
- Sayın, Zülfükar. (2007). Gösteren-Gösterilen İlişkisi Açısından Grafik Göstergeler ve Göstergeleri Algılayış Farklılıkları, Semio İstanbul 2007 (“Görünürün Kültürleri” Konulu 8. Uluslararası Görsel Göstergebilim Kongresi kitabı), Cilt 2, İstanbul: İstanbul Kültür Üniversitesi Yayınları